

dr Anna Kociołek-Pęksa

Wydział Inżynierii Bezpieczeństwa Cywilnego

Szkoła Główna Służby Pożarniczej

prof. dr hab. Jerzy Menkes

Katedra Prawa Międzynarodowego i Organizacji Międzynarodowych

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Aksjologia praw człowieka. O przesłankach i determinantach współczesnego dyskursu w filozofii prawa międzynarodowego

Abstrakt

W artykule zaprezentowany został pogląd, iż z uwagi na fakt pluralizmu aksjologicznych źródeł praw człowieka, konieczne jest uświadomienie sobie, że mamy aktualnie do czynienia z analitycznym rozszerzeniem zarówno „ilości” praw człowieka poprzez pojawianie się ich nowych generacji, jak też „ilościowej jakości” praw człowieka z uwagi na nowo wyłaniające się aksjologiczne ich źródła, bądź to w postaci nowych wartości, bądź w drodze nowacyjnie (redefinicyjnie) rozumianych wartości dotychczasowych. W przedstawionym kontekście aksjologii praw człowieka oraz aksjologii ich ochrony nietrudno skonstatować występowanie zarówno pluralizmu aksjologicznego obu sfer, jak też liczne próby ich relatywizacji oraz instrumentalnej egzegezy i wykładni dokonywane w wymiarach krajowym, europejskim i międzynarodowym. Próby ograniczania praw człowieka w zamulowany sposób w praktyce prawodawczej poszczególnych państw są liczne, a uzasadnieniem aksjologicznym prawnych rozwiązań ubezskutebniających *de facto* (bo nie *de iure*, gdyż z formalnoprawnego punktu widzenia są one zadeklarowane i formalnie bezwyjątkowo chronione) realizację i ochronę poszczególnych praw (w szczególność praw trzeciej, czwartej i piątej generacji) jest gwarancja bezpieczeństwa zbiorowego i paradoksalnie ochrony innych ludzi (np. ochrona ich uczuć religijnych, ochrona rodziny, ochrona moralności publicznej, której desygnatem najczęściej są zasady dominującej w danym państwie religii). Przenosząc

ten problem z wymiaru państwowego na poziom ponadpaństwowy i transpaństwowy, wskazać należy, iż w międzynarodowym prawie ochrony praw człowieka ograniczenie tych praw może nastąpić również ze względów pozanormatywnych, w drodze tzw. relatywizacji instrumentalnej, dokonywanej w związku z potrzebami bieżącej polityki, dla której naruszana bywa przyrodzona godność człowieka. Twierdzimy także, iż w aksjologii praw człowieka newralgicznym punktem jest przecięcie się płaszczyzny (dyskursu) prawnej z płaszczyzną (dyskursem) etyczną, przy czym czynnikiem sprawczym tej newralgiczności nie jest wadliwość prawa czy jego interpretacji, czy też wadliwość etyki, lecz tego, co dzieje się w ramach tzw. *Realpolitik*.

Słowa kluczowe: prawo międzynarodowe praw człowieka, nowe generacje praw człowieka, aksjologia praw człowieka, filozofia prawa ochrony praw człowieka, filozofia polityczna

Axiology of Human Rights. On the Premises and Determinants of Contemporary Discourse in the Philosophy of International Law

Abstract

Considering the pluralism of the axiological sources of human rights, we claim that it is necessary to realize that at the moment we are facing an analytic extension of both the “number” of human rights (appearance of new generations of human rights), as well as the “quantitative quality” of human rights due to newly uncovered axiological sources such as the appearance of new values or a redefinition of existing ones. In the presented context of the axiology of human rights and the axiology of their protection, it is easy to observe the axiological pluralism of the two spheres as well as numerous attempts to make the exegesis and interpretation both relative and instrumental in domestic, European, and international sphere. Attempts to limit human rights in a camouflaged manner in the jurisdiction practice of particular states are quite abundant and an axiological justification of legal solutions that would make the implementation and protection of those rights (in particular those of the third, fourth and fifth generations) ineffectual—*de facto* (not *de iure*, since from a formal and legal point of view they correspond to declared rights and, without exception, the protected ones) is the guarantee

of community security and, paradoxically, the protection of other people (i.e., the protection of religious sentiments, family, public morality based usually on the rules of the dominant religion). When transposing these problematics from the state perspective to the intra – and trans-state level, we need to demonstrate that in the international law of human rights protection, the limitation of these rights may also take place as a result of extra-normative factors due to so-called “instrumental relativism”, applied in the function of current political interests for which intrinsic human dignity happens to be infringed. We also claim that the active factor of that critical crossing point are not faults in the law or its interpretation, nor is it faults of ethics, but rather the faults of what is going on within so-called *Realpolitik*.

Keywords: international law of human rights, new generations of human rights, axiological foundation of human rights (human right's axiology), legal philosophy of human rights protection, political philosophy

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie na dokonujące się zmiany i przeobrażanie wątków oraz akcentów w aktualnym dyskursie na temat praw człowieka, co warunkuje przeobrażenia w ramach współczesnego paradygmatu prawnomiędzynarodowej ochrony praw człowieka oraz rozszerzanie zakresu znaczeniowego pojęcia prawa człowieka o nowe desygnaty w postaci wykształcania się czy też wyłaniania nowych generacji tychże praw. Przedmiotowa analiza dotycząca uwarunkowań aktualnego dyskursu dotyczącego prawa ochrony praw człowieka (w wymiarach międzynarodowym, ponadnarodowym i krajowym) opatrzona syntetycznymi wnioskami kończy predykcja dotycząca przyszłego zakresu (ram) i istoty (jądra) tego przeobrażonego dyskursu oraz roli nowo wyłaniających się generacji praw człowieka w tymże dyskursie. Całość kształt rozważań w ramach zakresu podmiotowego badania prowadzony jest w duchu filozofii humanitaryzmu zakładającym nieustanny proces doskonalenia się ludzi i ludzkości. Przedmiotowe badanie prowadzone jest w ramach dogmatyki prawa międzynarodowego publicznego, filozofii prawa międzynarodowego oraz filozofii polityki.

1. Determinanty i wyznaczniki dyskursu – przeobrażenia aksjologiczne

Z aksjologią praw człowieka¹ wiąże się nierozzerwalnie pytanie o identyfikację człowieka jako podmiotu prawa² w szerokim rozumieniu, a nie tylko jako cywilistycznie rozumianą osobę fizyczną³. W ujęciu normatywistycznym przyjmuje się, że człowiek jest podmiotem prawa tylko o tyle, o ile normy prawne przyznają mu podmiotowość prawną⁴, natomiast jego prawa jako człowieka

1 „Współcześnie poszukuje się bardziej syntetycznego terminu – np. w języku niemieckim jest to termin „prawa podstawowe” (*Grundrechte*), który obejmuje swoim zasięgiem zarówno „prawa człowieka” (*Menschenrechte*), jak i prawa obywatela (*Bürgerrechte*). Co bardzo interesujące – na język angielski to pojęcie przetłumaczono jako „prawa konstytucyjne” (*Constitutional Rights*), co jest o tyle uzasadnione, że o zaliczeniu określonych wolności i praw do podstawowych decyduje w ostatecznej instancji umieszczenie ich w konstytucji. W tym kontekście zwraca też uwagę nomenklatura przyjęta w Unii Europejskiej – Karta Prawa Podstawowych, ale w tym przypadku anglojęzyczny odpowiednik brzmi *Fundamental Rights*”. J. Zajadło, *Wolności i prawa człowieka i obywatela-katalog*, (w:) A. Szymt, *Leksykon prawa konstytucyjnego. 100 podstawowych pojęć*, CH Beck, Warszawa 2010, s. 665.

2 Oczywiście istnieje wiele koncepcji i definicji praw człowieka, a niektórzy z autorów podejmują nawet próby formułowania wielodyscyplinarnych, a zarazem syntetycznych definicji praw człowieka, np. H. Waśkiewicz; *też*, *Prawa człowieka, pojęcie historia, Chrześcijańin w świecie* 1978 (T. 10, nr 3–4).

Także Franciszek J. Mazurek formułuje własne określenie. Według niego „(...) prawa człowieka [to] (...) wszystkie prawa podmiotowe ponadustrojowe – naturalne – odczytywane z wrodzonej godności osoby ludzkiej wraz korelatywnymi obowiązkami; proklamowane zaś w konstytucjach i prawie międzynarodowym przyjmują formę praw pozytywnych, nie tracąc swego naturalnego charakteru prawa moralnego, odznaczają się powszechnością, niezbywalnością, nienaruszalnością i dynamizmem, odpowiadają godności osoby ludzkiej i chronią ją w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym”. F. J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Redakcja Wydawnictwa KUL, Lublin 2001 s. 195.

3 Na gruncie filozofii prawa poszukiwana jest odpowiedź na pytanie w jakim zakresie podmiotem prawa jest człowiek, a w jakim osoba fizyczna. Szerzej na ten temat zob.: T. Chauvin, *Osoba fizyczna czy człowiek? Kilka refleksji na temat podmiotu prawa*, *Principia* 2015, LXI–LXII, s. 123–139; zob. także *też*, *Homo iuridicus. Człowiek jako podmiot prawa publicznego*, CH Beck, Warszawa 2014.

4 Prawnym wyrazem przyznania tej podmiotowości jest np. w prawie cywilnym status osoby fizycznej. Z filozoficzno-prawnego punktu widzenia osoba fizyczna to modelowa wizja człowieka, pełnoletniego i w pełni zdrowego, który swobodnie i świadomie wy-

mają charakter uniwersalny⁵ i niezbywalny jednocześnie, a także w żadnym wymiarze oraz zakresie nie mogą być warunkowane podmiotowością prawną. Zarazem w ujęciu nienormatywistycznym uznaje się, że człowiek-jednostka jest podmiotem prawa międzynarodowego, a tym bardziej prawa międzynarodowego praw człowieka *per se*. Droga do tego aksjomatu przebiegała od poglądu profesora C. Berezowskiego, że kto nie jest podmiotem prawa międzynarodowego, jest jego przedmiotem, co *a contrario* prowadziło do uznania, że człowiek jest podmiotem prawa międzynarodowego⁶, aż do mającej za źródło w doświadczeniu „zagłady” koncepcji G. Scelle, że człowiek jest podmiotem jedynym prawa międzynarodowego (a państwo jego agentem prawnym)⁷. W tym ujęciu człowiek⁸ stanowi w porządku państwowym i prawnym swoistą autoteliczną wartość-cel, czy na gruncie filozofii moralności dobro, o które należy zabiegać, pielęgnować je i chronić. W celu uniknięcia sporów o uzasadnienie szczególnego traktowania człowieka przez prawo, u podstaw każdej koncepcji politycznej i prawnej powinno stać w miarę kompletne, acz możliwie neutralne kulturowo określenie człowieka⁹ w aksjologicznym wymiarze. W systemie prawa międzynarodowego praw człowieka,

---

raza swoją wolą. B. Brożek, Pojęcie osoby w dyskusjach bioetycznych [w:] J. Stelmach, B. Brożek, M. Soniewicka, W. Załuski, Paradoxy bioetyki prawniczej, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 52.

- 5 To stanowisko jest rekonstruowane na podstawie dwóch ujęć: naturalistycznego oraz normatywnego. Por. L. Bosek, Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012, s. 271–274.
- 6 Szereg dokumentów powstałych w toku prac w ramach działalności ONZ, a mających swe źródło we wspomnianym raporcie, zawiera stanowisko potwierdzające tezę o uniwersalnym charakterze praw człowieka. J. Zajadło na dowód tego twierdzenia wskazuje trzy – jego zdaniem istotne – dokumenty: High Level Panel z 2004 r., Raport Sekretarza Generalnego ONZ z 21 marca 2005 r. oraz Rezolucję Światowego Szczytu ONZ z 15 września 2005 r. J. Zajadło, Po co prawnikom filozofia prawa?, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008, s. 102 (zob. przypisy 11, 12 i 13).
- 7 C. Berezowski, Les sujets non souverains du droit international, *Recueil ded cours. Academie de droit international* 1938 (III), Tome 65, s. 6–82, szczególnie s. 14–20.
- 8 Szerzej zob. G. Scelle, *Manuelle de droit intenational public*, Paris 1948.
- 9 Odpowiednikiem słowa człowiek jest w tekstach międzynarodowych dokumentów z zakresu ochrony praw człowieka wyrażenie: „istota ludzka” lub „osoba ludzka”, które często traktowane są zamiennie, co wynika zapewne z różnic w przekładzie z języków oryginalnych, w jakich dokumenty te zostały zredagowane.

człowiek staje się podmiotem ochrony prawnej w sposób – w warstwie formalnoprawnej – bezwyjątkowy¹⁰. W ramach konkurujących ze sobą – a nawet antynomicznych (np. wolność i bezpieczeństwo, sprawiedliwość i równość) wartości leżących u podstaw praw człowieka i systemu ich ochrony konieczne jest nieustanne dążenie aktorów prawa międzynarodowego do osiągnięcia, gwarantowania i ochrony homeostatycznej równowagi w zakresie relacji pomiędzy stopniem realizacji poszczególnych wartości i praw w systemie ochrony praw człowieka. Wskazanie na fakt, że są to prawa podmiotowe wymaga ich odróżnienia od prawa przedmiotowego¹¹. Notabene w literaturze prawniczej odnaleźć można także stanowiska kwestionujące istnienie praw podmiotowych i sprowadzające całość występujących w systemie prawa uprawnień jednostki do praw przedmiotowych, co czynił m.in. francuski prawnik cywilista. L. Duguit¹². Jednak autor ten wycofał się później nieco ze swego skrajnego stanowiska. Stwierdził, że jeżeli obywatel spełnia obowiązki ustawowe, wskazane solidarnością i ustawami, jeżeli więc pracuje dla ogółu, w takim razie jest on dzierżycielem (detentorem) pewnej władzy (pouvoir), to w jej wykonywaniu musi otrzymywać ze strony organów państwowych pełną ochronę przeciw wszelkim jej naruszeniom jako czynom bezprawnym. W takich granicach można mówić nawet o własności, ale to nie uzasadnia fikcyjnej, nierealnej i metafizycznej koncepcji prawa w znaczeniu podmiotowym¹³. Konieczne jest jednak zaznaczenie, iż pogląd ten odnosił się do sfery stosunków regulowanych prawem wewnętrznym, tj. krajowym i nie miał zastosowania do stosunków ponadnarodowych i międzynarodowych.

---

10 Tak T. Barankiewicz, Filozoficzne uzasadnienie praw człowieka w kontekście procesu globalizacji. [w:] J. Stelmach (red.) *Filozofia prawa wobec globalizmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003, s. 52 i n; T. Chauvin, *Osoba fizyczna czy człowiek?*, op. cit., s. 128.

11 Szerzej o rozróżnieniu praw podmiotowych i przedmiotowych w międzynarodowej ochronie praw człowieka zob. H. Waśkiewicz, *Prawa człowieka. Pojęcie, historia, Chrześcijańin w świecie* 1978, t. 10, s. 14–20.

12 Szerzej na temat pierwotnej i radykalnej wersji poglądów tego autora na temat praw podmiotowych zob. L. Duguit, *Le droit social le droit individuel et la transformation de l'état: conférences faites à l'école des hautes études sociales*, Paris: Félix Alcan, Éditeur, Librairies Félix Alcan et Guillaumin Réunies, 1908.

13 L. Duguit, *Kierunki rozwoju prawa cywilnego od początku wieku XIX*, Księgarnia Powszechna, Kraków 1938, tł. K. Sieczkowski, s. 135.

Wspomniana homeostatyczna równowaga winna być zachowana zarówno w odniesieniu do aksjologicznych podstaw praw człowieka (warstwa materialnoprawna), prawnego systemu ich ochrony *in genere* oraz poszczególnych prawnych instytucji (środków) ich ochrony *in specie* (warstwa formalnoprawna). Zważywszy na fakt pluralizmu aksjologicznych źródeł praw człowieka, konieczne jest uświadomienie sobie, że mamy aktualnie do czynienia z analitycznym rozszerzeniem zarówno „ilości” praw człowieka – poprzez pojawianie się nowych ich generacji, jak też „ilościowej jakości” praw człowieka – z uwagi na nowo wyłaniające się aksjologiczne ich źródła, bądź to w postaci nowych wartości, bądź w drodze nowacyjnie (redefinicyjnie) rozumianych wartości dotychczasowych. Na gruncie filozofii prawa oraz w filozofii prawa międzynarodowego J. Zajadło wskazuje, iż poszczególne generacje praw człowieka można wyodrębnić w oparciu o kryterium realizacji określonych idei/wartości. I tak pierwsza generacja praw człowieka wywodzi się z wartości godności osobowej oraz wolności i te wartości ma w jak najwyższym stopniu realizować. Generacja druga realizuje idee równości – dystrybutywnej sprawiedliwości wyrównawczej. W przypadku trzeciej generacji praw człowieka jej zadaniem jest (po końcu „zimnej wojny”) realizacja idei solidarności¹⁴. Kolejna, wyodrębniona również w XX wieku czwarta generacja praw człowieka¹⁵ – nazywanych także „nowymi prawami człowieka” (new human rights)¹⁶ – wywiedziona została z idei tolerancji dla

---

14 Prawnomiędzynarodowe oraz konstytucyjne systemy ochrony i kontroli przestrzegania praw człowieka są wielorakie i różnicowane w zależności od tego, której generacji praw człowieka dotyczą. „Współcześnie oba te systemy normatywne coraz ściślej są ze sobą powiązane, nie tylko w zakresie postanowień materialnoprawnych, lecz także w aspekcie proceduralnym”. J. Zajadło, *Ochrona wolności i praw człowieka i obywatela – środki*, [w:] A. Szmyt, *Leksykon prawa konstytucyjnego*, op. cit., s. 312–319. Cytat pochodzi z *ibidem*, s. 313.

15 Abstrahujemy od oryginalnych – politycznych motywów koncepcji tzw. praw człowieka III generacji, które to motywy wpisując się do konfrontacji wschód-zachód miały za cel osłabienie praw człowieka I generacji, do czego użyto państw rozwijających się i UNESCO. Mimo, że pierwotny cel nie był godziwy, to te prawa kolektywne (bo nie są to w istocie prawa człowieka-jednostki, a grup) rozwinęły się stając się komplementarnymi wobec praw człowieka I i II generacji.

16 Spotkać można także zawężające i redukcjonistyczne rozumienie czwartej generacji praw człowieka, postulowane głównie przez myślicieli katolickich, którzy redukują te generacje praw jedynie do realizacji i ochrony prawa do życia dla wszystkich istot

jednostek przynależących do określonych mniejszości społecznych (religijnych, etnicznych, seksualnych itp.). Jednak zdaniem tego autora możemy wyróżnić obecnie także piątą generację praw człowieka, źródłem której jest swoiście (odmiennie niż dotychczas) rozumiana godność człowieka¹⁷. Przychylamy się do tezy, iż godność ta wynika ze struktury psychofizycznej każdego człowieka oraz procesów biochemicznych i kognitywno-neuronalnych zachodzących w mózgu człowieka. Zatem źródłem piątej generacji praw człowieka są ustalenia dotyczące godności człowieka poczynione we współczesnej biojurysprudencji traktującej człowieka przede wszystkim jako osobę¹⁸.

2. Wnioski *de lege lata: novum czy nihil novi?*

Prawa czwartej generacji wciąż uznawane są za „new human rights”, pomimo upływu kilku dziesięcioleci od ich sformułowania. Jednak trudno odpowiedzieć na pytanie czy piąta generacja praw człowieka jest już faktem czy wyłaniającą się w dyskursie prawniczym normatywną, a może prawnomiędzynarodową *sui generis* instytucją prawną? Gdyby poddać tę kategorię testowi łącznego spełniania kryteriów sformułowanych w literaturze jako determinujące uznanie nowej kategorii praw za prawa człowieka, to okazałoby się, że z tak przyjętego punktu widzenia wyłaniającą się piątą generację praw człowieka formalnie (na gruncie prawa międzynarodowego publicznego) trudno obecnie uznać za kategorię praw człowieka. Do przeprowadzenia tego testu posłużyć może opisana przez B. Clifforda procedura uznania nowego prawa za prawo człowieka, na którą składają się cztery działania. “We argue that the rise of new rights involves four distinct if overlapping activities. First, politicized groups frame long-felt grievances as normative claims. Second, they place these rights on the

---

ludzkiej bez jakiegokolwiek różnicy, a więc od samego poczęcia, aż po jego kres. Ta kolejna generacja w ewolucji praw człowieka ma być odpowiedzią na dynamiczny rozwój technologii biomedycznych, które ingerują coraz głębiej w strukturę ludzkiego życia, u samych jego podstaw. Szerzej zob. F. Compagnoni, *Prawa człowieka. Geneza, historia i zaangażowanie chrześcijańskie*, Wyd. WAM, Kraków 2000, s. 265–270.

17 Szerzej na temat tej, jeszcze wciąż uznawanej za nową, kategorii praw człowieka zob. B. Clifford, *Introduction: Fighting for New Rights*, (in) B. Clifford (ed.), *The International Struggle for New Human Rights*, University of Pennsylvania Press, Pensylwania 2009, 1–13.

18 Szerzej zob. J. Zajadło, *Godność człowieka* w: A. Szmyt (red.), *Leksykon prawa konstytucyjnego...*, s. 75–81.

international agenda by convincing gatekeepers in major rights organizations to accept them. This is crucial because a handful of NGOs and international organizations hold much sway in certifying new rights. Third, states and international bodies, often under pressure from gatekeepers and aggrieved groups, accept the new norms. Finally, national institutions implement the norms”¹⁹. W tym kontekście poza ramami niniejszego opracowania pozostawimy prawną ocenę faktu rozszerzania się katalogu praw człowieka poprzez wykształcanie się i ewolucję kolejnych jego generacji, jak też predykcję identyfikacji potencjalnych następstw tego zjawiska w przestrzeni prawnomiędzynarodowej, a także regionalnych i lokalnych systemów ochrony praw człowieka.

W postrzeganiu istnienia kolejnych generacji praw człowieka widzieć można przejaw myślenia paradoksalnego. Istotą trzeciej generacji praw człowieka było bowiem odrzucenie prymatu jednostki (fundamentu cywilizacji politycznej zachodu) na rzecz grupy-kolektywu bliższe kulturze południa, ale i zgodne z katolicką nauką społeczną sprzed ery Jan Pawła II i tzw. marksizmem (czyli refleksją partyjną w ZSRR i państwach byłego bloku wschodniego)²⁰. Kategorią uprawnioną z tytułu praw człowieka trzeciej generacji były więc: „ludy”, „narody”, ewentualnie „ludzkość”, ale nie jednostka. I dopiero w prawach czwartej generacji autorzy, dzięki umysłowej akrobacji, chcieli połączyć prawa grupowe z prawami jednostki. Atrakcyjnym opakowaniem dla tych zabiegów były prawa jednostki należącej do dyskryminowanej (negatywnie) grupy społecznej w połączeniu z prawami tejże grupy jako całości.

W przedstawionym powyżej kontekście aksjologii praw człowieka oraz aksjologii ich ochrony nietrudno skonstatować występowanie zarówno pluralizmu aksjologicznego obu sfer, jak też liczne próby ich relatywizacji oraz instrumentalnej²¹ egzegezy i wykładni dokonywane zarówno w wymiarach

---

19 Na temat pojęcia człowiek jako osoba oraz osoba jako kategorii prawna B. Brożek, Pojęcie osoby w dyskusjach bioetycznych [w:] J. Stelmach, B. Brożek, M. Soniewicka, W. Załuski, *Paradoksy bioetyki prawniczej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010; A. Breczko, *Podmiotowość prawna człowieka w warunkach postępu biotechnomedycznego*, *Temida 2*, Białystok 2011, s. 162 i n.

20 B. Clifford, *Introduction: Fighting for New Rights...*, s. 4.

21 Np. w Polsce partyjny (pseudonaukowy) atak na teorię alienacji Schaffa. (zob. A. Schaff, *Alienacja jako zjawisko społeczne*, Książka i Wiedza, Warszawa 1999) przeprowadził Chałasiński (J. Chałasiński, *Społeczeństwo i wychowanie*. PWN Warszawa 1969), który przeciwstawił ukorzonioną klasę chłopską kosmopolitycznym jednostkom.

krajowym, europejskim i międzynarodowym. Próby ograniczania praw człowieka w zakamuflowany sposób w praktyce prawodawczej poszczególnych państw są liczne, a uzasadnieniem aksjologicznym prawnych rozwiązań ubeszkuteczniających *de facto* (bo nie *de iure*, gdyż z formalnoprawnego punktu widzenia są one zadeklarowane i formalnie bezwyjątkowo chronione) realizację i ochronę poszczególnych praw (w szczególności praw trzeciej, czwartej i piątej generacji) jest gwarancja bezpieczeństwa zbiorowego i paradoksalnie ochrony innych ludzi (np. ochrona ich uczuć religijnych, ochrona rodziny, ochrona moralności publicznej, której desygnatem najczęściej są zasady dominującej w danym państwie religii). Przenosząc ten problem z wymiaru państwowego na poziom ponadpaństwowy podkreślić należy, iż w międzynarodowym prawie ochrony praw człowieka ograniczenie tych praw może nastąpić również ze względów pozanormatywnych w drodze tzw. relatywizacji instrumentalnej²², dokonywanej w związku z potrzebami bieżącej polityki, dla której naruszana bywa przyrodzona godność człowieka.

3. Aksjologiczna legitymizacja ochrony praw człowieka i bezpieczeństwa zbiorowego

Zatem nie da się uniknąć zadania koniecznego w tej sytuacji pytania o aksjologię prawnych działań w obszarze ochrony praw człowieka i bezpieczeństwa zbiorowego. Jakie są możliwe do przyjęcia dla społeczności międzynarodowej alternatywy działań legalnych lub legitymizowanych²³

---

22 Instrumentalizacja prawa ma dwa znaczenia: jako pojęcie neutralne i jako pojęcie zabarwione ocenne (instrumentalizacja polityczna). Podmiotami dokonującymi aktów instrumentalizacji prawa mogą być prawodawca, interpretator, podmiot stosujący prawo i doktryna prawnicza. Typowe formy instrumentalizacji prawa to: instrumentalizacja ze względu na cele wobec prawa zewnętrzne i z nim niezgodniane oraz instrumentalizacja przez reinterpretację norm systemu (zwłaszcza norm-zasad) lub założeń ideologicznych systemu. Wyróżnia się też instrumentalizację przez naruszenie norm wyznaczających ustroj tworzenia lub stosowania prawa (naruszenie wartości instytucjonalnych systemu).

23 Określeniem tym posługuje się J. Zajadło, który do tego rodzaju ograniczeń prawa człowieka zalicza się m.in. stosowanie tortur wobec terrorystów w celu uzyskania informacji mogących uratować życie i zdrowie obywateli danego państwa lub wobec porywacza w celu wydobycia od niego informacji o miejscu pobytu jego ofiary. J. Zajadło, *Uniwersalizm praw człowieka w konstytucji – bezpieczne i niebezpieczne relatywizacje*, *Przegląd Sejmowy* 2007, nr 4, s. 98, 102 i n.

w sytuacji naruszania praw człowieka, bezskutecznej negatywnej opinii społeczności międzynarodowej lub dysfunkcji procesu decyzyjnego w Radzie Bezpieczeństwa ONZ²⁴ ? W poszukiwaniu odpowiedzi na to pytanie odnajdujemy kilka możliwych rozwiązań tego dylematu decyzyjnego w literaturze. „Specjaliści prawa międzynarodowego świadomi tego dylematu, coraz częściej zaczynają odpowiadać tak: albo trzymajmy się litery prawa i postawmy suwerenność państw oraz system bezpieczeństwa zbiorowego ponad prawami człowieka; albo w drodze odpowiedniej interpretacji Karty NZ oraz innych norm konwencyjnych i zwyczajowych uznajmy dopuszczalność humanitarnej interwencji na gruncie prawa międzynarodowego; albo potraktujmy taką sytuację w kategoriach ekstremalnego wyjątku normatywnego upoważniającego do incydentalnego naruszenia obowiązującego prawa; albo wreszcie złammy prawo międzynarodowe w celu jego radykalnej reformy i zalegalizujmy tzw. unilateralną humanitarną interwencję”²⁵. Przypomnieć jednak tutaj należy, iż użycie siły w celu ochrony praw człowieka powinno przebiegać zgodnie z zasadami i procedurami sformułowanymi w Karcie NZ, czyli w oparciu o uzyskaną apriorycznie decyzję Rady Bezpieczeństwa ONZ w tym zakresie. Aczkolwiek zdarzały się przypadki użycia siły w obronie praw człowieka bez pozytywnej decyzji RB ONZ, np. interwencja wojsk NATO w Kosowie, a mimo to fakt ten został uznany za legitymizowany przez społeczność międzynarodową, a także następczo przez Independent International Commission on Intervention on Kosovo. I tak np. Komisja uznała, że interwencja militarna NATO była nielegalna, ale legitymizowana”²⁶.

---

24 Chodzi o prawnoaksjologiczny wymiar tych działań, który zakłada, że działanie nielegalne, czyli niezgodne z reżimem prawnym może być równocześnie prawnie i pozaprawnie aksjologicznie legitymizowane. Zob. J. Menkes, A. Kociołek-Pęksa, Correlation between legitimacy and legalism – selected problems, *The Polish Review of International and European Law* 2016, PRIEL Vol 5, No 1. Zob. także J. Zajadło, Humanitarna interwencja jako przedmiot dyskursu etyczno-prawnego, *Politeja* 2005, 1 (5), s. 6–35. Tegoż, Legalność i legitymizacja humanitarnej interwencji, *Państwo i Prawo* 2004, 1, s. 3–17.

25 Raport autorstwa wspomnianej Komisji, *The Kosovo Report. Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, Oxford 2000, s. 4; zob. również J. Menkes, The Kosovo situation – international law aspects, *ILA Newsletter* 2000, No 13.

26 Tamże.

Wybór któregoś z powyżej zaproponowanych wariantów nie może być wyborem oderwanym od rodzaju zagrożonej czy naruszonej wartości lub konkretnych praw człowieka. Rodzaj zagrożenia oraz sposób i zakres naruszenia oraz jego natężenie i trwałość będą w poszczególnych sytuacjach determinowały rozstrzygająco o wyborze któregoś z wyżej wymienionych rozwiązań. Rozstrzygnięcie to nie odbędzie się jednak zapewne na gruncie filozofii moralności, aksjologii, etyki czy filozofii prawa, lecz z uwagi na aktualną nadreprezentację zagrożeń i naruszeń będących następstwem aktów terrorystycznych (przy nieuzasadnionym umniejszaniu rozmiaru naruszeń wynikających np. z handlu ludźmi), zapadnie ono w najlepszym wypadku na gruncie filozofii polityki, jednak bardziej prawdopodobnym scenariuszem jest ten, iż owo rozstrzygnięcie podyktowane będzie głównie lub zasadniczo jedynie względami politycznego pragmatyzmu.

4. Aktualny dyskurs w obliczu zagrożeń bezpieczeństwa prawnego i bezpieczeństwa praw człowieka *per se*

Aktualny dyskurs dotyczący praw człowieka w obliczu terroryzmu²⁷ – uważanego za najpoważniejsze zagrożenie dla realizacji praw człowieka – przenoszony jest właśnie do sfery filozofii polityki, która z natury rzeczy jest dyscypliną normatywną i odwołuje się do aksjologii, która nie ma charakteru absolutnego. Prawa człowieka, rozpatrywane na gruncie nauki prawa, filozofii moralności czy etyki wobec aksjologii terroryzmu, stają się w płaszczyźnie aksjologicznego uzasadnienia coraz bardziej bezbronne. Prawo w ujęciu pozytywistycznym także, ponieważ w myśl pozytywistycznej tezy o neutralnej naturze prawa teoria prawa ma charakter deskryptywny, nie jest zatem jej celem uzasadnienie aksjologiczne prawa lub formułowanie jakichkolwiek zaleceń. W tym kontekście zasadnicze okazuje się pytanie T. Gizberta-Studnickego, czy istotnie pozytywistyczne teorie prawa nie są zmuszone do przyjęcia (nawet w ramach tzw. „wewnętrznego punktu widzenia”) pewnych założeń należących do filozofii politycznej, która odwołuje się do wartości, które

---

27 W literaturze podnosi się, że terroryzm międzynarodowy jest obecnie jednym z najpoważniejszych zagrożeń dla praw człowieka. Tak W. Stankiewicz, *Terroryzm a prawa człowieka*, *Gdańskie Studia Prawnicze* 2005, t. 13, s. 455 i n.

zawsze są uwikłane politycznie²⁸. Autor pytania postuluje potraktowanie pozytywistycznej teorii prawa jako w pewnym sensie „teorię minimum”, gdyż nie pozwala na udzielenie odpowiedzi na wiele istotnych kwestii filozoficzno-prawnych, a w szczególności nie jest w stanie wyjaśnić normatywności prawa oraz zbudować zadowalającej teorii orzekania²⁹. Powiązanie współczesnego prawoznawstwa w ogóle – a interesującego nas dyskursu i dialektyki praw człowieka w szczególności – z kategorią polityczności (polityki) po pierwsze jest faktem, a po drugie przejawia się w dwóch aspektach: jako zaangażowanie prawoznawstwa w bieżącą politykę i uczynienie z niego instrumentu walki politycznej, co z punktu widzenia istoty nauki nie wydaje się ani właściwe, ani pożądane (polityczność nauki), albo też zrozumienie koniecznych związków prawa z polityką bez jednoczesnej partycypacji w bieżących sporach politycznych, co z punktu widzenia tzw. zewnętrznej i wewnętrznej integracji prawoznawstwa wydaje się zarówno właściwe, jak i pożądane (nauka polityczności)³⁰. Uczony nie musi, a wręcz nie może być absolutnie bezstronny, brak bezstronności nie oznacza jednak braku obiektywizmu i dochowania zasad dyskursu argumentacyjnego. Każdy kto włącza się w dyskurs na temat praw człowieka i ich ochrony prowadzi go w ramach określonej „polityczności” miejsca i czasu, w których dyskurs ten się odbywa, upolityczniając go tym samym. Determinujące ów dyskurs są także procesy socjalizacyjne każdego z jego uczestników warunkowane m.in. empirycznym doświadczeniem braku możliwości realizacji, ograniczeniem lub łamaniem jego praw jako człowieka (a nawet w „łżejszej” wersji – praw obywatela). W aksjologii praw człowieka niewralgicznym punktem jest przecięcie się płaszczyzny (dyskursu) prawnej

---

28 Pytanie to sformułował Gizbert Studnicki w referacie pt: Filozofia polityczna a pozytywistyczna teoria prawa, podczas XXII Zjazdu Katedr Teorii i Filozofii Prawa we Wrocławiu, wrzesień 2016. <http://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Roczniki%20AiP%20-%20pliki/Podzielone/Rocznik%20AiP%202016%20z%202/26.Kalisz-2016-2-480-486.pdf> (dostęp: 15.06.2017).

29 Ibidem.

30 Zajadło J. w referacie nt. Prawoznawstwo – polityczność nauki czy nauka polityczności? <http://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Roczniki%20AiP%20-%20pliki/Podzielone/Rocznik%20AiP%202016%20z%202/26.Kalisz-2016-2-480-486.pdf> (dostęp: 15.06.2017). Zob. także J. Zajadło, *Po co prawnikom filozofia prawa*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008, s.104 oraz cyt. tam w przypisach literatura.

z płaszczyzną (dyskursem) etyczną, przy czym czynnikiem sprawczym tej newralgiczności nie jest wadliwość prawa czy jego interpretacji, czy też wadliwość etyki, lecz tego co dzieje się w ramach tzw. *Realpolitik*³¹.

Wnioski

W nawiązaniu do omówionego wcześniej konglomeratu generacji praw człowieka wydaje się, iż ważną rolę w aktualnym i przyszłym dyskursie odgrywać będą dwie „najmłodsze” generacje. Wyodrębniona jako kategoria kolektywnych praw człowieka określana mianem praw czwartej generacji, a także generacja piąta w związku z coraz dokładniejszymi badaniami prowadzonymi w ramach biojurysprudencji i neuroscience. Jądro znaczeniowe praw czwartej generacji jest zasadniczo odmienne od jądra kategorii dotychczasowych (czyli praw człowieka pierwszej i drugiej, ale też trzeciej generacji), ponieważ nie akcentują one uprawnień człowieka o charakterze politycznym czy społecznym lub praw zbiorowych, lecz koncentrują swoją uwagę zasadniczo na kwestiach natury etycznej i światopoglądowej. Ta kategoria praw zdominuje dyskursy: moralny, etyczny, prawny i polityczny w sferze tego czym są, jak gwarantować i chronić oraz jak faktycznie egzekwować reżim ochrony praw człowieka w przypadku różnych grup (np. migrantów). Przypuszczać należy, iż redefinicja wartości stanowiących fundament praw człowieka, w szczególności czwartej i piątej generacji, na gruncie teorii, filozofii i dogmatyk prawniczych praw człowieka jest nieunikniona. Światowym społecznym prawnomiędzynarodowym problemem, który stanowił będzie rodzaj „detonatora” tego procesu jest nabrzmiewający problem migracji, uchodźstwa, nacjonalizmu, autorytaryzmów oraz terroryzmu, wobec których dotychczasowa dialektyka w obszarze praw człowieka jest już nie tylko nieadekwatna wobec rzeczywistości polityczno-prawno-społecznej, ale także dysfunkcjonal-

---

31 Pogląd ten prezentuje J. Zajadło, *Po co prawnikom filozofia prawa*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008, s. 134. Odmienne stanowisko prezentuje M. Bothe, który oceniając interwencję w Kosowie, napisał „Jeśli dochodzi do zderzenia prawa i etyki, to coś musi być nie w porządku albo z prawem, albo z etyką”. Zajadło J., *Po co prawnikom filozofia prawa*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008, s. 134. Cytat pochodzi z A.E Wall (red.), *Legal and Ethical Lessons of NATO's Kosovo Campaign*, International Law Studies, t. 78, Naval Law College, Newport, Rhode Island 2002, s. 427.

na w swej jałowości i powtarzalności przebrzmiałych i nietrafnych diagnoz, wniosków i jak się w praktyce okazało środków zaradczych. Z kolei rola praw piątej generacji uzależniona będzie w znacznej mierze od wpływu, jaki faktycznie wywrą ustalenia poczynione w neurosciece i biojurysprudencji na inne gałęzie prawa oraz inne dyscypliny naukowe w szczególności nauki polityczne, nauki o bezpieczeństwie, a także filozofię rozumianą sensu largo.

Literatura

- [1] Barankiewicz T., Filozoficzne uzasadnienie praw człowieka w kontekście procesu globalizacji [w:] J. Stelmach (red.) *Filozofia prawa wobec globalizmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
- [2] Berezowski C., Les sujets non souverains du droit international. Recueil de cours. *Academie de droit international* 1938 (III), Tome 65.
- [3] Bosek L., Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012.
- [4] Breczko A., Podmiotowość prawna człowieka w warunkach postępu biotechnomedycznego, *Temida* 2, Białystok 2011.
- [5] Brożek B., Pojęcie osoby w dyskusjach bioetycznych [w:] J. Stelmach, B. Brożek, M. Soniewicka, W. Załuski, *Paradoksy bioetyki prawniczej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- [6] Chałasiński J., *Spółczeństwo i wychowanie*. PWN Warszawa 1969.
- [7] Chauvin T., *Homo iuridicus. Człowiek jako podmiot prawa publicznego*, CH Beck, Warszawa 2014.
- [8] Chauvin T., *Osoba fizyczna czy człowiek? Kilka refleksji na temat podmiotu prawa*, *Principia* 2015, LXI–LXII.
- [9] Clifford B., Introduction: Fighting for New Rights, (in) B. Clifford (ed.), *The International Struggle for New Human Rights*, University of Pennsylvania Press, Pensylwania 2009.
- [10] Compagnoni F., *Prawa człowieka. Geneza, historia i zaangażowanie chrześcijańskie*, Wyd. WAM, Kraków 2000.
- [11] Duguit L., *Kierunki rozwoju prawa cywilnego od początku wieku XIX*, Księgarnia Powszechna, Kraków 1938.
- [12] Duguit L., *Le droit social le droit individuel et la transformation de l'état: conférences faites a l'école des hautes études sociales*, Paris: Félix Alcan, Éditeur, Librairies Félix Alcan et Guillaumin Réunies, 1908.

- [13] Gizbert-Studnicki T., referat pt: Filozofia polityczna a pozytywistyczna teoria prawa, <http://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Roczniki%20AiP%20-%20pliki/Podzielone/Rocznik%20AiP%202016%20z%202/26.Kalisz-2016-2-480-486.pdf> (dostęp: 15.06.2017).
- [14] Mazurek F. J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2001.
- [15] Menkes J., Kociołek-Pęksa A., Correlation between legitimacy and legalism – selected problems, *The Polish Review of International and European Law, PRIEL* 2016, Vol 5, No 1.
- [16] Menkes J., The Kosovo situation – international law aspects, *ILA Newsletter* No 13. March 2000.
- [17] Scelle G., *Manuelle de droit international public*, Paris 1948.
- [18] Schaff A., *Alienacja jako zjawisko społeczne*, Książka i Wiedza, Warszawa 1999.
- [19] Stankiewicz W., Terroryzm a prawa człowieka, *Gdańskie Studia Prawnicze* 2005, t. 13.
- [20] Szmyt A., *Leksykon prawa konstytucyjnego. 100 podstawowych pojęć*, CH Beck, Warszawa 2010.
- [21] *The Kosovo Report. Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- [22] Wall A.E. (red.), *Legal and Ethical Lessons of NATO's Kosovo Campaign, International Law Studies* t. 78, Naval Law College, Newport, Rhode Island 2002.
- [23] Waśkiewicz H., Prawa człowieka, pojęcie historia, *Chrześcijanin w świecie* 1978, t. 10.
- [24] Zajadło J., referat pt. Prawoznawstwo – polityczność nauki czy nauka polityczności? <http://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Roczniki%20AiP%20-%20pliki/Podzielone/Rocznik%20AiP%202016%20z%202/26.Kalisz-2016-2-480-486.pdf> (dostęp: 15.06.2017).
- [25] Zajadło J., Humanitarna interwencja jako przedmiot dyskursu etyczno-prawnego, *Politeja* 1 (5), Kraków 2005,
- [26] Zajadło J., Legalność i legitymizacja humanitarnej interwencji, *Państwo i Prawo* 1(2004).
- [27] Zajadło J., *Po co prawnikom filozofia prawa*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008.
- [28] Zajadło J., Uniwersalizm praw człowieka w konstytucji – bezpieczne i niebezpieczne relatywizacje, *Przegląd Sejmowy* 2007.